

Jan Obenberger, první profesor entomologie v Československu

Prof. Dr. Jan Obenberger, DrSc., se narodil 15. května 1892 v Praze. Studoval státní gymnázium na Žižkově a poté pokračoval ve studiu přírodních věd na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy. V r. 1914 narukoval do armády, kde bojoval na ruské frontě a vrátil se po zranění, které mu způsobilo trvalou invaliditu. V r. 1917 dokončil vysokoškolské studium a v lednu 1920 (do té doby byl důstojníkem československé armády) nastoupil do zoologického oddělení Národního muzea v Praze. Od r. 1928 zoologické oddělení NM vedl a jeho zásluhou se z něho vyčlenilo samostatné entomologické oddělení. V jeho čele pak J. Obenberger stál v letech 1953–56 (viz článek na str. CXXII).

Zasloužil se rovněž o výchovu mladých přírodovědců, v r. 1927 byl jmenován soukromým docentem pro obor entomologie na Přírodovědecké fakultě UK v Praze. Stal se prvním profesorem entomologie v tehdejší Československu (mimořádným profesorem v r. 1947). Jeho studenti tak měli možnost získávat praktické zkušenosti v Národním muzeu a podílet se na zpracování obrovských sbírek entomologického oddělení. V r. 1956 byl J. Obenberger jmenován řádným profesorem, o rok později přešel z Národního muzea na PřF UK a zároveň vedl Entomologickou laboratoř Československé akademie věd. Zasloužil se o její sloučení s oddělením patologie hmyzu a přeměnu na Entomologický ústav ČSAV v r. 1962 (blíže článek na str. CXXI). Tehdy zároveň odešel do důchodu kvůli stále se zhoršujícímu zdravotnímu stavu.

Zájem Jana Obenbergera o zoologii, resp. jeho specializace na entomologii, se projevovaly již během středoškolských studií. Postupně si vybudoval rozsáhlou sbírku

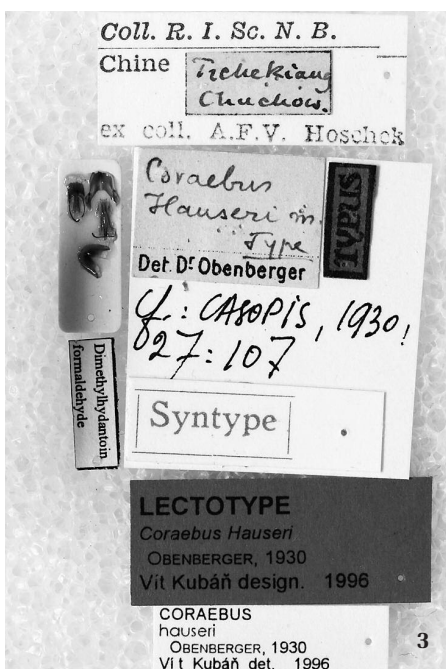

brouků, kterou později daroval Národnímu muzeu v Praze. Zasloužil se o rozvoj a rozmach taxonomické entomologie, podílel se na upřesnění různých nejasností a nepřesností v taxonomii. Díky svým jazykovým znalostem udržoval osobní i písemný styk s předními světovými entomology a výměnou doplňoval sbírku i knihovnu. Zajímal se především o čeleď krascovitých brouků (*Buprestidae*), zpracovával jednotlivé rody či skupiny rodů této čeledi. Zabýval se též zpracováním materiálu z různých velkých expedic po celém světě. Popsal několik tisíc nových druhů a desítky nových rodů. Je autorem řady vědeckých publikací, nejvýznamnější z nich se stala pětidílná souhrnná *Entomologie*, jež vycházela (v celkovém rozsahu 3 452 str.) v letech 1952–64 v Nakladatelství ČSAV (dnes

Academia Praha). Z jeho dalších publikací musíme uvést katalogizační dílo *Coleopterorum Catalogus*, čeleď *Buprestidae*, které vyšlo v 6 dílech v Schenkingově edici, a to postupně mezi lety 1926 a 1937 (celé dílo mělo 1 714 str.). Mnoho významných studií publikoval v *Časopise Československé společnosti entomologické* (v letech 1934–45 zde působil také jako redaktor). Monografie vydával ve Sborníku entomologického oddělení Národního muzea (sborník založil v r. 1923 a byl i jeho redaktorem).

Jan Obenberger se staral i o popularizaci entomologie, kromě přednášek na vysoké škole pořádal veřejné přednášky v Národním muzeu a vydával populárně-naučné publikace. V r. 1930 vyšla jeho kapitola *Entomologie* ve Velkém ilustrovaném přírodopisu všech tří říší od Jiřího Jandy (viz *Živa* 2014, 1: IV–V), z mnoha dalších pak následovaly např. knihy *Zvířata a zvířátka* (1944), *Zvířátka a lidé* (1946), obě vydalo nakladatelství Orbis (Praha), *Ze života mravenců a všekazů* (Vesmír, Praha 1940) nebo *Kapitolky o broucích* (Orbis, Praha 1959).

V době svého působení v muzeu přispěl Obenberger k zásadnímu rozšíření entomologické sbírky. Od svých kolegů a přátel získal pro entomologické oddělení množství darů, jeho spolupracovníci pravidelně podnikali studijní a sběrné cesty do různých zemí, především na Balkán a do Středozemí. V r. 1927 J. Obenberger přistoupil k důležitému rozhodnutí o pravidelném konání zahraničních expedic s cílem získat pro Národní muzeum co největší kolekce přírodnin. Plán, zprvu uskutečňovaný na vlastní náklady účastníků jednotlivých cest, vedl nakonec ke vzniku jedné z největších evropských entomologických sbírek. Proslulou se stala *Expeditio Obenberger* z r. 1930, na jih Francie a na sever Afriky (Obenberger se však zúčastnil pouze části expedice do jižní Francie). Výprava podniknutá bez podpory a požeňování Národního muzea a částečně financovaná jedním z členů, arachnologem a cestovatelem Jiřím Baumem, dokázala splnit vyčleněné úkoly a dovézt do Prahy množství přírodovědného materiálu. Národní muzeum tak bylo podle zprávy J. Obenbergera obohaceno mimo jiné o 36 savců, 35 kůží ptáků, 82 plazů v lihu či formalínu, 15 obojživelníků v lihu, 10 ryb v lihu, 150 kusů

1 Jan Obenberger (1892–1964) působil od r. 1920 v Národním muzeu v Praze, kde založil entomologické pracoviště zoologického oddělení, od r. 1952 vyčleněné jako samostatné oddělení. Byl prvním profesorem entomologie na Přírodovědecké fakultě UK v Praze, v letech 1956–62 ředitelem Entomologické laboratoře ČSAV, posléze Entomologického ústavu ČSAV. Člen České společnosti entomologické od r. 1910, v letech 1955–64 její předseda. Z Archivu Národního muzea v Praze, fond J. Obenberger, neuspořádáno 2 a 3 Příklad jednoho z několika tisíc nových druhů krasců (obr. 2) popsáných J. Obenbergerem – *Coraebus hauseri* z Číny (1930) a uložení typového exempláře ve sbírce Královského belgického institutu přírodních věd v Bruselu (obr. 3). Snímky: V. Kubáň

dalších vodních živočichů, 15 mořských ježovek a hvězdic, 22 koryšů, 7 lahví se štíry, stonožkami atd., 3 500 ulit měkkýšů, 162 fosilií, 70 položek krevních roztěrů pro studium parazitů a 130 tisíc kusů hmyzu. Členové expedice přivezli také fotografie a natočili dokumentární film o své práci v navštívených zemích. Povědomí o expedici se zachovalo též díky pečlivě vedené korespondenci a deníku Jiřího Bauma, který Národní muzeum vydalo tiskem pod výše zmíněným názvem *Expeditio Obenberger* až v r. 2012.

Jan Obenberger se snažil rozhojnit přírodovědné sbírky NM o cizokrajné exempláře také pomocí Čechoslováků, kteří se v té době vydávali do zahraničí. V tisku uveřejnil výzvu o pomoc vlasti s vytvářením a doplňováním již existujících kolekcí. Jeho apel se setkal s kladnou odezvou krajanů pobývajících krátkodobě nebo již v několikáté generaci mimo naši republiku. Za mnohé uveďme alespoň českou lékařku v Iráku, Vlastu Kálalovou Di Lottí, která v Bagdádu založila a vedla vlastní nemocnici a brzy ráno a po večerech vyrážela na lov (nejen) hmyzu, jenž pak po nocích balila k transportu do Prahy. Také Obenbergerova korespondence představuje bohatou studnici kontaktů s krajanů po celém světě, ať odcházeli za prací jako cukrovárníci na Blízký východ, nebo úředníci do francouzských kolonií v Africe. Pozoruhodná jsou přátelství vznikající postupně od prvního dopisu s dotazy, kterak nejlépe ulovit a odeslat hmyz z tropů

či z pouště do střední Evropy. Jedním z nejvýznamnějších „dodavatelů“ exotických exemplářů byl litograf Jaro Mráz, který pobýval téměř celý život v Jižní Americe a zaslal odtud pro NM statisíce kusů, zvláště brouků (blíže viz následující článek). Prof. Vladimír Zoufal z Prostějova pak hmyz z Mrázových brazilských sběrů zdarma vypracoval.

Významnými dárci, doplňujícími obzvláště entomologické sbírky, se stala též skupina cestovatelů, kteří se ve 20. a 30. le-

4 Jan Obenberger (vlevo) na exkurzi se svými asistentkami a laborantem (50. léta 20. stol.). Z archivu České společnosti entomologické

tech vydávali do vzdálených zemí celého světa. Řadila se k nim především skupina dálkových jezdců podnikajících automobilové výpravy za zábavou i poznáním. Mezi tyto dobrodruhy patřili manželé Škulínovi (putovali po Africe), sochař František Vladimír Foit (rovněž výpravy do Afriky), či již zmíněný dobrovolný spolupracovník a mecenáš Národního muzea Jiří Baum (opakovaně navštívil Afriku, ale podnikl i cestu kolem světa). Mezi sbírkami najdeme také exempláře, které z Afriky přivezl vůdce loveckých výprav Bedřich Machulka. V Praze pak J. Obenbergerovi pomáhali jeho studenti i dobrovolníci preparováním a zpracováním darovaných exemplářů.

Vynikající vědecké výsledky Jana Obenbergera v oblasti entomologie z obecného povědomí nezaslouženě vytlačily jeho obrovskou organizační práci na poli českého muzejnictví, kde se výrazně angažoval v rozvoji zahraničních kontaktů, ve snaze o stavbu nové budovy Přírodovědeckého muzea Národního muzea a celkově o překonání dožijovacího přírodovědného muzejního konceptu Antonína Friče z druhé poloviny 19. stol. Obenbergerovo jméno tak symbolizuje těsné sepětí přírodovědy poloviny 20. stol. s Přírodovědeckou fakultou UK či s tehdejšími přírodovědnými vědeckými disciplínami.

Svatopluk Bílý

Československá amatérská entomologie

Po dlouhá desetiletí platilo, že Československo je entomologická velmoc a do jisté míry to platí dosud. Nenalou, ne-li rozhodující měrou se o to zasloužily desítky, ba i stovky amatérských entomologů. Připomeňme si tedy některá jména významných českých a slovenských „amatérů“. Slovo „amatérů“ jsem dal do uvozovek záměrně, neboť mnozí z nich se vypracovali na skutečně světové odborníky v taxonomii vybraných hmyzích skupin. Zároveň nelze oddělit osobnosti české a slovenské národnosti, protože obě skupiny pracovaly vždy ruku v ruce, a nejnak je tomu i v současnosti. Domnívám se, že pravidlo, že entomologická taxonomie stojí na amatérech, platí u nás dvojnásobně: co amatéři nenabírají, profesionál nemá. Málokterá instituce si totiž může dovolit organizovat (nebo ani nemá zájem) sběrné expedice do oblastí, které by si to zasloužily.

Připomeňme si proto zde několik osobností z historie československé entomologie, které stojí za rozvojem a slávou této vědní disciplíny u nás. Ze zřejmých důvodů uvedeme pouze entomology už nežijící. Také jsem úmyslně vynechal přírodovědce jiných národností, i když to byli vysoce uznávaní odborníci úzce spjatí

s naší entomologickou společností (např. Franz Anton Nickerl – viz Živa 2014, 1: XI–XIII, Edmund Reitter a mnoho dalších). Při pohledu do minulosti zjistíme, že u některých profesí se objevuje entomologie jako daleko častější koníček než u jiných.

Celkem pochopitelné je to u lékařů, kteří se entomologii věnovali mnohdy na vysoké úrovni. Jedním z prvních byl Karel Slavov Amerling, jenž pracoval i jako správce sbírek Kašpara hraběte ze Šternberka a již v r. 1836 napsal první českou knihu pojednávající o hmyzu: *Knížka o hmyzech nebo-li naučné vypravování pro dítky československé*. Z dalších uvedme např. jména Antonín Fleischer, neodmyslitelně spjatý s entomologií na Moravě, Emil Holub, jehož hojné sběry z jižní Afriky obohataly nejedno významné muzeum, Vlasta Kálalová Di Lottí, která strávila významnou část života na Blízkém východě (hlavně v Iráku). Nedostudovaný lékař Emanuel Lokay po nejrůznějších životních peripetích skončil jako kustod fyziologického ústavu, kde úzce spolupracoval s Janem Evangelistou Purkyněm a s Antonínem Fričem. Jeho Seznam brouků českých (1869) představoval v podstatě první odborně pojatý katalog naší broučí fauny. Dalšími

entomology z řad lékařů byli také Leopold Melichar, vynikající znalec řádu stejno-křídlí (*Homoptera*), Jan Svatopluk Presl, který proslul jako tvůrce českého názvosloví (nejen hmyzu), nebo Oldřich Smetana, jenž se zabýval československou entomologickou bibliografií. Není možné opomenout ani Vladimíra Šilhavého, předního světového odborníka na sekáče (*Opi-lonoidea*), sportovního lékaře a náruživého sběratele brouků Adolfa Svozila, jakož i Stanislava Kadlece, který se věnoval tesaříkům (*Cerambycidae*) a na svých cestách shromáždil ohromný materiál i z jiných čeledí (byl, a doposud je, zpracováván předními odborníky).

Další profesní skupinou široce zastoupenou mezi amatérskými entomology byli právníci. Jedním z nejznámějších se stal Leopold Heyrovský, světový odborník na čeled' tesaříkovití, jehož obrovská celosvětová sbírka je uložena v Národním muzeu v Praze a sbírka kůrovcovitých brouků ve Slezském muzeu v Opavě. Mezi ostatními vynikli např. Emanuel Blatný sen., který studoval motýly, Cyril Purkyně jun. ze slavné rodiny Purkyněů, světový odborník na nosatce (*Curculionidae*), nebo Jiří Slaba, specialista na stěvlíky (*Carabidae*). Sem bychom měli zařadit také notáře Josefa Laco, jehož vlastním nákladem vydaná slovenská knížka *Chrobákoveda* byla obdobou české publikace *Čeští brouci* Josefa Klimenta (1899).

Poměrně silné zastoupení mezi amatérskými entomology měli kněží. Když sáhne hluboko do předlinnéovské minulosti, tak to byl už Bohuslav A. Balbín, znalec